

УДК 343.2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Слінько Д. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Остафійчук Г. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник Головного слідчого управління СБУ

Анотація: Стаття являє собою дослідження процесуального положення деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності в компаративістському аспекті, а також засобів диференціації відповідальності при вирішенні кримінально-правового конфлікту шляхом звільнення від кримінальної відповідальності. Розроблені пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері звільнення від кримінальної відповідальності і практики його застосування.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, кримінально-правовий конфлікт, компроміс з особою, процесуальний порядок, примирення винного з потерпілим, дійове каяття, передача особи на поруки.

Аннотация: Статья представляет собой исследование процессуального положения некоторых видов освобождения от уголовной ответственности в компаративистском аспекте, а также средств дифференциации ответственности при разрешении уголовно-правового конфликта путем освобождения от уголовной ответственности. Разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию действующего законодательства в сфере освобождения от уголовной ответственности и практики его применения.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, уголовно-правовой конфликт, компромисс с лицом, процессуальный порядок, примирение виновного с потерпевшим, деятельное раскаяние, передача лица на поруки.

Annotation: The article is an investigation of the procedural position of some types of exemption from criminal liability in the comparative aspect, as well as means of differentiation of responsibility for solving the conflict through exemption from criminal liability. Proposals and recommendations have been developed on improving the current legislation in the area exemption from criminal responsibility and its practical implementation.

Key words: exemption from criminal liability, criminal legal conflict, a compromise with the person, procedural order, reconciliation of guilty party with the victim, active repentance, surrender of a person on probation.

Аналіз положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) показує, що держава прагне диференційовано підходити до досягнення цілей кримінального законодавства: особа, яка увійшла в кримінально-правовий конфлікт, має можливість при дотриманні ряду умов розв'язати його найбільш сприятливим для себе чином (пом'якшення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та ін.). У світлі вищезазначеного доцільно приділити увагу вдосконаленню законодавства, що забезпечує застосування засобів розв'язання кримінально-правових конфліктів, шляхом звільнення від кримінальної відповідальності.

У кримінальному законодавстві України передбачені такі види звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини:

1) У зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України).

Згідно з редакцією ст. 45 КК України, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, є остаточним і безперечним. Воно не зв'язано з будь-якими подальшими виховними або запобіжними заходами. Передбачене у ст. 45 КК України звільнення особи від кримінальної

відповідальності є обов'язковим. Його треба здійснювати в порядку, який встановлено ст.ст. 285-288 КПК України, незалежно від того, надійшла справа до суду із відповідним клопотанням прокурора чи з обвинувальним актом. Але якщо особа не виконала всіх вимог (підстав для звільнення), які вона повинна була і могла виконати, її звільнення від кримінальної відповідальності неможливе (не повідомила про наявність співучасника, не відшкодувала завдані збитки тощо) [2].

Існує багато прикладів, коли звільнення неможливе із за того, що не виконані всі необхідні підстави, наприклад: скасовуючи ухвалу Святошинського районного суду м. Києва від 7 грудня 2012 року про закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності П. за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України на підставі ст. 45 КК України, апеляційний суд в ухвалі від 22 лютого 2013 року вказав, що згідно матеріалів справи П. не відшкодував завдану злочином шкоду в розмірі 10000 грн., тобто підстав для застосування ст. 45 КК України у суду не було.

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

Поширеною помилкою судів при прийнятті рішень щодо звільнення особи від відповідальності на підставі ст. 45 КК України є винесення судами рішення без з'ясування: чи мало місце діяння, яке поставлено особі за провину, чи містить воно склад злочину і чи винна особа в його вчиненні. Рішення постановлюються без дослідження доказів та їх оцінки, суди не перевіряють наявність підстав передбачених КК України для звільнення від кримінальної відповідальності.

Для звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковими наявність всіх умов дійового каяття, передбачених ст. 45 КК України, і за відсутності однієї з них, звільнення особи неможливе.

Також треба зазначити, що у КПК України не має особливого механізму процесуальної фіксації дійового каяття. В ст. 104 («Протокол») КПК України передбачено фіксацію ходу і результату проведення процесуальної дії за допомогою протоколу. Пропонуємо визначити фіксацію дійового каяття у протоколі допиту підозрюваного.

Спеціальні норми, які передбачені в Особливій частині КК України, про звільнення від кримінальної відповідальності, можливо віднести до певного різновиду дієвого каяття. Ці норми мають превентивну спрямованість, тому що, заохочують до позитивної посткримінальної поведінки особу, шляхом гарантування їй на законодавчому рівні обов'язковості звільнення від кримінальної відповідальності у разі дотримання тих умов, перелік яких вказується у спеціальних нормах. Це може бути: усунення суспільно небезпечних наслідків (заподіяних наприклад, ухиленням від сплати податків чи невилплатою зарплати), також надання інформації, необхідної для розкриття вчиненого кримінального правопорушення (добровільна заява про створення злочинної організації, про давання хабара тощо), або така поведінка, що запобігає вчиненню нових кримінальних правопорушень (наприклад, добровільна здача зброї).

2) У зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є остаточним і не тягне за собою в подальшому застосування до особи, яка вчинила злочин, будь-яких засобів правового, виховного або громадського характеру.

На підставі ст. 46 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності та закривається кримінальна справа ухвалою суду (ч. 3 ст. 288 КПК України), тобто вирок не виноситься і особа не вважається судимою. Наведений порядок є сприятливий для особи, а ніж угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, укладення якої передбачено ст. ст. 468-476 КПК України, для затвердження якої, суд ухвалює вирок.

Треба відзначити, що у КПК України не має особливого механізму процесуальної фіксації примирення винного з потерпілим та відшкодування шкоди. Тому все заноситься у відповідності до ст. 104 КПК України до протоколу, в якому передбачено фіксацію ходу і результату проведення будь-якої процесуальної дії або може фіксуватися за допомогою технічних засобів. Відносно шкоди, яка

завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, то вона може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні.

В основному судам дотримуватися порядку звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України, не становить складності, але зустрічаються поодинокі випадки порушення законодавства. Наприклад, у зв'язку з ново виявленими обставинами, 4 травня 2013 року скасовано ухвалу Оболонського районного суду м. Києва від 23 квітня 2002 року, якою В. звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК України на підставі ст. 46 КК України у зв'язку з примиренням з потерпілим. Встановлено, що внаслідок ДТП інший потерпілий отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості, а не як було встановлено судом – легкі тілесні ушкодження, що свідчило про недотримання судом порядку дослідження доказів вини В. та правильність кваліфікації його дій.

Звільнення від кримінальної відповідальності в порядку ст. 46 КК України допустимо, не інакше як, при добровільній відмові потерпілого від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, і неприпустимо, якщо заяву про відмову від такого переслідування і про примирення є результатом загрози або примусу з боку обвинуваченого щодо потерпілого чи його близьких.

За наявності передбачених у ст. 46 КК України підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Суд має здійснювати його за правилами, встановленими в ст.ст. 285-288 КПК України. При цьому необхідно зважати на те, що у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України також передбачено обов'язкове закриття кримінального провадження, яке порушуються не інакше як за заявою потерпілого, або у певних випадках, передбачених КПК України, його представником, про відмову від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Процесуальний порядок закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення не має у КК України належної матеріально-правової підстави. Навпаки у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних держав, таких як Франція, Швейцарія, Норвегія, Іспанія, Данія, Голландія, Білорусія, Австрія, містяться положення про певні злочинні діяння, які караються тільки за скаргою або заявою потерпілого чи його представника [3].

Наприклад, в розділі 4 загальної частини КК ФРН, який має назву «Скарга у справах приватного обвинувачення, дозвіл на кримінальне переслідування, вимога кримінального переслідування», встановлені особи, які можуть звертатися із відповідною скаргою. А в особливій частині КК ФРН визначено злочини, за якими кримінальне переслідування здійснюється за скаргою потерпілого, це наприклад: тілесне ушкодження, порушення таємниці листування, порушення недоторканості житла тощо.

Ст. 33 КК Білорусії «Діяння, які тягнуть кримінальну відповідальність на вимогу потерпілого», визначено вичерпний перелік злочинів,

вчинення яких тягне кримінальну відповідальність лише за наявності вираженої у встановленому у кримінально-процесуальному порядку вимоги особи, яка постраждала від злочину, її законного представника або представника юридичної особи [4, с. 95].

В Україні згідно зі ст. 283 КПК закриття кримінального провадження відносно підозрюваного проводиться у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру.

3) У зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, не є остаточним і безперечним, як в інших видах звільнення, тому що особу, яка протягом року з дня передачі її на поруки порушила умови, відповідно до ч. 2 ст. 47 КК України слід притягнути до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України суд має перевірити чи належним чином оформлено клопотання колективу про передачу особи на поруки та чи зазначені у цьому клопотанні конкретні заходи, які будуть застосовані до винного.

Через невідповідність тексту протоколу загальних зборів (учбово-педагогічного колективу Київського вищого професійного училища залізничного транспорту) вимогам, які пред'являються до такого роду документів скасовано ухвалу Святошинського районного суду м. Києва від 24 листопада 2013 року, якою кримінальне провадження щодо М. закрито на підставі ст. 47 КК України. Зокрема, вказано, що у протоколі відсутні відомості щодо кількості учасників зборів, не вказано які заходи впливу планується застосувати до М. для його виправлення та перевиховання, не зазначено відповідальні особи.

Як передбачено у ст. 289 КПК України, загальні збори відповідного колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взятими ними на поруки особи. Відповідне рішення направляється до суду, який прийняв рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Після цього, суд, отримавши рішення загальних зборів колективу про відмову від поручительства, розглядає питання притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення в порядку, передбаченому ст. 288 КПК України. Переконавшись у порушенні особою умов передачі на поруки, суд своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку чи здійснює судове провадження в загальному порядку, якщо питання про звільнення від кримінальної відповідальності було прийняте після направлення обвинувального акта до суду.

Спираючись на практику звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, слід зазначити, що суди повинні більш виважено підходити до вирішення цього питання, перевіряти наявність підстав для застосування до особи цього інституту, перевіряти

обґрунтованість клопотань (у якому повинно бути зазначено мотивоване прохання загальних зборів колективу за місцем роботи або навчання обвинуваченої чи підсудної особи звільнити її від кримінальної відповідальності, також поручителство колективу про те, що ця особа не допустить надалі суспільно небезпечної поведінки та про зобов'язання проводити з нею відповідну виховну роботу, і на кінець перевіряти належність оформлення протоколів загальних зборів колективів (наявність у протоколах відомостей про загальну кількість працівників у трудовому колективі та кількість працівників присутніх на зборах) [1, с. 104].

4) У зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України – право, а не обов'язок суду, який вирішує це питання в порядку, передбаченому ст.ст. 285-288 КПК України. Тому цей вид звільнення, як і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки належить до числа необов'язкових (факультативних), але треба зазначити, що в даному випадку особу може бути звільнено також і від покарання на підставах передбачених ст.ст. 49 і 74 КК України.

Зміна обстановки також може виражатися, наприклад, у призові особи, яка вчинила злочин, до військової служби, або в його вступі в навчальний заклад чи прийнятті на роботу. У новій обстановці з'являється більш сприятлива можливість виховного впливу на правопорушника, контролю за його поведінкою тощо.

Найбільш поширеною помилкою суддів при звільненні особи на підставі ст. 48 КК України є те, що в ухвалях суду відсутні висновки у чому полягає така зміна обстановки, внаслідок якої особа обвинуваченого перестала бути суспільно небезпечною, та не зазначено, яка була зміна умов життя, чи її особистості, що позитивно вплинуло на неї і доводить факт її виправлення.

Наприклад, можна зазначити, що стало причиною скасування ухвали Подільського районного суду м. Києва якою Ш. звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 368 КК України на підставі ст. 48 КК України в зв'язку зі зміною обстановки. Обґрунтовуючи звільнення, суд послався на народження у Ш. дитини та його звільнення з роботи за власним бажанням, а тому перестав бути суспільно небезпечною особою. Проте, суд не звернув увагу, на те, що злочин вчинено, коли він не займав посаду, пов'язану з виконанням функції представника влади, а тому, суду необхідно було перевірити цю обставину, усунути суперечності, які полягають в тому, що в матеріалах справи наявні дані про фактичне звільнення з роботи у інший час та за інших підстав [5].

Для застосування ст. 48 КК України необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є небезпечним для інтересів людей.

5) У зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України).

Суд у судовому засіданні, за наявності підстав, передбачених частиною першою статті 49 КК

України, закриває кримінальне провадження у зв'язку із закінченням строків давності у випадках, коли справа надійшла до суду з обвинувальним актом. При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суддя під час попереднього, судового, або касаційного розгляду справи повинен переконатися, що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину і особа винна в його вчиненні, а також, що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК України.

Існують випадки, коли суди допускають помилки при звільненні від кримінальної відповідальності в зв'язку із закінченням строків давності, наприклад: в зв'язку з істотними порушеннями кримінально-процесуального закону, 30 травня 2013 року скасовано ухвалу Дніпровського районного суду м. Києва від 17 лютого 2013 року, якою В.В. звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 15 ч. 3, ст. 358 ч. 1 КК України оскільки при розгляді подання судом першої інстанції не досліджено та не взято до уваги, що в ході досудового розслідування порушено право на захист В.В. та слідчим не роз'яснено, що закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності України є не реабілітуючою обставиною, і здійснюється лише за її згодою. Також, слідчий не з'ясував при переданні обвинувального акту до суду, чи визнає В.В. свою вину в інкримінованому злочині, та передчасно направив обвинувальний акт до суду, чим порушив право обвинуваченого на захист [6, с. 142-153].

Звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок закінчення строків давності здійснюється на стадіях досудового розслідування – за клопотанням прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі, потім прокурор надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. На стадії судового провадження – ухвалою суду, кримінальне провадження закривається, обвинувачений звільняється від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених КК. Якщо, провадження надійшло до суду з обвинувальним актом, і сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання. Таке закриття не допускається, якщо обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі провадження у справі продовжується в звичайному порядку і суддя постановляє вирок (обвинувальний або виправдувальний згідно зі ст. 373 КПК України).

Суть звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності полягає в тому, що після закінчення визначених у законі строків особа не підлягає кримінальній відповідальності за вчинений злочин, також в даному випадку особа може бути звільнена і від покарання на підставах передбачених ст.ст. 49 і 74

КК України. Відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України таке звільнення є обов'язковим, за винятком випадку застосування давності, передбаченого ч. 4 ст. 49 КК України.

б) У зв'язку з амністією (ст. 86 КК України) або помилуванням (ст. 87 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності, покарання і від відбування покарання може проводитися в порядку амністії. Амністія – це позасудовий акт звільнення, який належить виключно до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України. Можна викласти ориєнтовно таке визначення поняття амністії: «Амністія – це спеціальний закон про кримінальну відповідальність, видаваний в ознаменування важливих державних подій в Україні, цілком чи частково звільняє від кримінальної відповідальності і покарання визначену категорію осіб, винних у вчиненні злочинів» [7, с. 365].

Помилування, як і амністія, є юридичною підставою для звільнення засудженого від відбування покарання. Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак. Зокрема, помилування – це акт, який видає Президент України. В цьому акті є елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, засуджений фактично визнає вину, розкаюється та бере на себе моральну відповідальність за вчинений злочин, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених.

Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Помилування не може передбачати звільнення засудженого від кримінальної відповідальності, амністія, навпаки, може передбачати таке звільнення. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке, а також знята судимість. Особливістю помилування є також те, що клопотання про нього може бути подане лише після набрання вироком законної сили. Амністія можлива і на стадії досудового слідства або дізнання та судового розгляду справи.

7) Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього (ст. 97 КК України).

Звільнення від покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру є специфічною мірою, яка застосовується щодо неповнолітніх. Воно передбачає більш вузькі умови застосування та більш суворі обмеження, ніж при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК України). Звільнення від покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру, передбачене ст. 105 КК України, повинно застосовуватися тоді, коли неповнолітній, на думку суду, може бути виправлений без реального виконання кримінального покарання, але лише за умови застосування примусових заходів виховного характеру [7, с. 402-404].

Правові наслідки звільнення від покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру однорідні з тими, які передбачені стосовно звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням таких заходів. При вчиненні неповнолітнім нового злочину в період відбування примусових заходів виховного характеру йому призначається покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 і ч. 2 ст. 103 КК України.

8) Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України (ч. 4 ст. 401 КК України «Поняття військового злочину»).

Особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями КК України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 44 КК України із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Це стосується лише двох видів суб'єктів військових злочинів – військовослужбовців і військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.

9) Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК України: ч. 2 ст. 111 «Державна зрада», ч. 2 ст. 114 «Шпигунство», ч. 3 ст. 175 «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат», ч. 4 ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ч. 4 ст. 2121 «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ч. 2 ст. 255 «Створення злочинної організації», ч. 6 ст. 258 «Терористичний акт», ч. 2 ст. 2583 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», ч. 4 ст. 2585 «Фінансування тероризму», ч. 6 ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ч. 3 ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами», ч. 4 ст. 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», ч. 4 ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ч. 4 ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту», ч. 4 ст. 311 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів», ч. 5 ст. 321 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», ч. 4 ст. 3211 «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів», ч. 5 ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», ч. 5 ст. 3683 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ч. 5 ст. 3684 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ч. 5 ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної

вигоди службовій особі», ч. 4 ст. 401 «Поняття військового злочину».

Треба зазначити, що в усіх зазначених випадках за наявності обставин, передбачених конкретною нормою закону, суд зобов'язаний звільнити відповідних осіб від кримінальної відповідальності.

В основу звільнення від кримінальної відповідальності на підставі наведених норм Особливої частини КК України покладено можливість з боку держави піти на зустріч певним категоріям злочинців, та не застосовувати до них примусові заходи кримінально-правового впливу [10]. Наприклад, звільняються особи від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК України), якщо вони, добровільно здали ці засоби (речовини) та вказали джерело їх придбання або сприяли розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (ч. 4 ст. 307 КК України), або також звільняються особи від кримінальної відповідальності за вчинення шпигунства, якщо припинили вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 114 КК України, та добровільно повідомили органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заповідання шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК України) тощо.

Треба зазначити, висловлювання Х.Д. Алікперова [8, с. 18], про те, що за допомогою спеціальних норм держава надає можливість здійснити компроміс з особою, яка вчинила те чи інше кримінальне правопорушення, у вигляді гарантії звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання в обмін на позитивні вчинки особи, перелік яких вказується у таких нормах. Даючи визначення компромісним нормам, Г.О. Усатий вважає за необхідне додати, що передбачені такими нормами позитивні посткримінальні вчинки особи «сприяють реалізації основних завдань кримінально-правової протидії злочинності» [9]. Застосування передбачених Особливою частиною КК України спеціальних компромісних (заохочувальних) норм про звільнення від кримінальної відповідальності є завжди обов'язком суду за наявності достатніх на те підстав.

Таким чином, проаналізувавши види звільнення від кримінальної відповідальності ми наочно можемо бачити, їх основні проблемні положення, і запропонувати певні засоби подолання існуючих теоретичних та законодавчих недосконалостей та спробувати знайти нові види звільнення. Перелік випадків звільнення від кримінальної відповідальності, наведений в КК України, є вичерпним, але під впливом кримінально-правової політики держави він може змінюватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С.Г., Крушинський С.А., Луцик В.В. та ін.; під ред. У. Гельманна, В.В. Луцика. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – 204 с.
2. Житний, О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям [Текст] :

монограф. / О. О. Житний. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.

3. Козак, О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні [Текст] : монограф. / О. С. Козак ; за ред. О. М. Бандурки. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.

4. Матюшенко, Р. Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим [Текст] / Р. Матюшенко // Право України. – 2002. – № 4. – С. 94–96.

5. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

6. Юрдига, О. С. Узагальнення судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності або від кримінального покарання [Текст] / О. С. Юрдига // Судова апеляція. – 2013. – № 3. – С. 142–153.

7. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / [В.М. Трубников, М.В. Даньшин, О.О. Житний та ін.] ; за заг. ред. В.М. Трубникова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 444 с.

8. Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности / Х.Д. Аликперов. – Москва-Воронеж, 2001. – С. 18

9. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс / Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 128 с.

10. Miers, D. An International Review of Restorative Justice [Text] / David Miers. – London, 2001. – 105 p., VI. – Crime Reduction Research Series, Paper 10.

УДК 343.237

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВОЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВИКОНАВЦЯ ЗЛОЧИНУ

Орловський Р. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Анотація: Статтю присвячено особливостям добровільної відмови виконавця злочину. Проаналізовано наукові підходи щодо особливостей трьох різновидів виконавця злочину, а саме: виконавця, співвиконавця, посереднього виконавця, та визначено особливості їх добровільної відмови.

Ключові слова: співучасть, співучасник, добровільна відмова, виконавець, співвиконавець, посередній виконавець.

Аннотация: Статья посвящена особенностям добровольного отказа исполнителя преступления. Проанализированы научные подходы относительно особенностей трёх разновидностей исполнителя преступления, а именно: исполнителя, соисполнителя, посредственного исполнителя, и определены особенности их добровольного отказа.

Ключевые слова: соучастие, соучастник, добровольный отказ, исполнитель, соисполнитель, посредственный исполнитель.

Annotation: The article is devoted to the peculiarities of a principal's (or co-principals') voluntary renunciation. Scientific approaches concerning features of three types of principal offender, namely: principal, co-principal, mediocre executor are analyzed. The features of their voluntary renunciation are defined.

Key words: complicity, accomplice, voluntary renunciation, principal, co-principal, mediocre executor.

Добровільна відмова співучасників та її особливості врегульовані в статті 31 Кримінального кодексу України (далі – КК). Однак, окремі положення кримінального законодавства, що регулюють особливості добровільної відмови, зокрема виконавця злочину, вимагають удосконалення.

Дослідженню питання особливостей добровільної відмови співучасників злочину приділяли увагу М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Ф. Г. Бурчак, П. І. Гришаєв, Ю. В. Гродецький, М. Д. Дурманов, Д. Е. Дядько, В. Ф. Караулов, О. О. Кваша, М. І. Ковальов, Г. А. Крігер, К. А. Панько та інші.

Завданням цієї статті є аналіз поняття виконавця як виду співучасника злочину та його різновидів, а саме: виконавця, співвиконавця, посереднього виконавця та визначення особливостей їх добровільної відмови.

Добровільна відмова передбачає припинення особою за власною волею готування до злочину або

замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Добровільна відмова можлива не тільки у випадках вчинення незакінченого злочину одноособово, але й у співучасті. Співучасник, який добровільно відмовився від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності, якщо фактично вчинене ним діяння містить ознаки іншого складу злочину.

Нині чинний КК вперше на законодавчому рівні в статті 31 врегулював особливості добровільної відмови співучасників. Вказана норма дає можливість застосовувати інститут добровільної відмови щодо випадків вчинення злочинів у співучасті.

Наявність такої норми забезпечує правильне і однакове застосування кримінального закону в судовій практиці при добровільній відмові співучасника, що в цілому забезпечує реалізацію принципу законності.

Як свого часу вдало зазначав А. Н. Трайнін [1, с. 126], добровільну відмову при співучасті необхідно розглядати в нерозривному зв'язку з вченням про співучасть, яке розглядає зміст, форму